



Висока школа струковних студија за образовање васпитача Нови Сад

Повезаност ликовног и музичког израза код деце предшколског узраста

Мастер рад

Ментор:

мр Јованка Улић

Кандидат:

Катарина Пауновић 64/21

Нови Сад, јануар, 2023.

Сажетак: Савремено предшколско васпитање и образовање истиче значај интердисциплинарног приступа у раду са децом. Разлог томе је чињеница да деца знања усвајају интегративно, а не парцијално. Најчешће, музичке активности су присутне свакодневно у предшколским установама, нарочито у интеграцији са другим методичким областима као што су ликовно, физичко, развој говора. Интеграција музике и покрета омогући ће деци да енергију коју имају усмере на нешто креативно и смислено. Интерактиван приступ стваралачком процесу омогућавају и ликовне активности које подржавају холистички развој детета.

Овај рад бави се испитивањем повезаности ликовних и музичких садржаја у раду са децом и начинима на које се ове две области могу интегрисати. Будући да су резултати истраживања показали да се деца радо ликовно изражавају уз музику и да су елементи ове две области за њих смислено повезане, биће приказани и конкретни примери добре праксе реализовани у вртићу Рода у Новом Саду.

Кључне речи: ликовно стваралаштво, музика, предшколско дете

Abstract: Contemporary preschool upbringing and education emphasize the importance of an interdisciplinary approach in working with children. The reason for this is the fact that children acquire knowledge integratively, not partially. Most often, musical activities are present every day in preschool institutions, especially in integration with other methodical areas such as art, physical education, and speech development. The integration of music and movement will allow children to channel the energy they have into something creative and meaningful. Art activities that support the holistic development of the child enable an interactive approach to the creative process.

This paper examines the connection between artistic and musical content in work with children and how these two areas can be connected. Since the results of the research showed that children are happy to express themselves artistically with music and that the elements of these two areas are indeed meaningfully connected for them, concrete examples of good practice implemented in the Roda kindergarten in Novi Sad will be presented.

Keywords: art, music, preschool child

САДРЖАЈ

УВОД	5
1. ТЕОРИЈСКИ ДЕО	7
1.2. ЗНАЧАЈ ЛИКОВНОГ И МУЗИЧКОГ ИЗРАЗА У РАЗВОЈУ ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА.....	8
1.3. МУЗИЧКО И ЛИКОВНО ВАСПИТАЊЕ У ВРТИЋУ.....	10
1.3.1. Развој дечјег ликовног израза.....	11
1.3.2. Развој дечјег музичког израза.....	12
1.3.3. Слушање музике и ликовни израз на предшколском узрасту.....	13
1.4. МЕТОДЕ И ПРИСТУПИ МУЗИЧКОГ И ЛИКОВНОГ ИЗРАЖАВАЊА.....	15
1.4.1. Далкроз	16
1.4.2. Чула	19
1.4.3. Синестезија.....	20
1.4.4. Савремени приступ у реализацији активности музичке културе и ликовног васпитања	22
1.5. ИНТЕГРАЦИЈА ЛИКОВНОГ И МУЗИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА ДЕЦЕ	24
1.5.1. Могућности за успостављање интеграције између ликовног и музичког васпитања	25
1.5.2. Улога музичке и ликовне уметности у процесу релаксације деце.....	26
1.6. ПОДСТИЦАЊЕ ДЕЧЈЕГ ЛИКОВНОГ И МУЗИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА У ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОМ КОНТЕКСТУ	29
1.7. ПРИМЕРИ ДОБРЕ ПРАКСЕ	33
2. МЕТОДОЛОШКИ ДЕО	37
2.2.1. Методологија истраживања	37
2.2.2. Предмет истраживања	37
2.2.3. Циљ истраживања.....	37
2.2.4. Хипотезе	37

2.2.5. Узорак испитаника.....	37
2.2.6. Мерни инструмент	37
3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	38
4. АНАЛИЗА ИСТРАЖИВАЊА.....	44
ЗАКЉУЧАК.....	45
ЛИТЕРАТУРА.....	48
ПРИЛОГ	51

УВОД

Дете се развија као целовито биће и не може се посматрати кроз само један сегмент. Све оно што га окружује и средина у којој оно само делује, утичу на целокупан његов раст и развој. Сви аспекти дететовог развоја уско су повезани, односно међусобно се преплићу. Не можемо говорити о музичком развоју, а да не поменемо развој говора, развој моторике, ликовних споосбности или математичких појмова. Кроз сваку активност коју дете изводи, врло је извесно да ће оно активирати више чула и самим тим, унапредити своје вештине у више сегмената.

У овом раду, бавићемо се музичким и ликовним изразом детета, њиховом међусобном утицају и могућностима интегрисања. Музичко и ликовно васпитање у предшколској установи остварује се на више начина, извођењем бројалица, песама и музичких игара, путем којих се деци може предочити постојање различитих боја, слушањем музике које претходи или се одвија упоредо са ликовним изражавањем, илустровањем или моделовањем након извођења бројалица, прављењем једноставних музичких инструмената, као и декорисањем сцене и израдом костима и маски за музичке драматизације.

Уколико се говори о музичком развоју детета, чињеница је да је дете музици изложено још док је у стомаку мајке, а затим по доласку на овај свет, наствља се изложеност музици, тј. различитим музичким облицима. Музика благотворно утиче на целокупан развој личности детета, јер се кроз њу дете изражава, плеше, пева, проживљава различите емоције, развија говор. Такође, музика подстиче и ликовни израз деце, утиче на пажњу и концентрацију, као и на апстрактно мишљење. Основни задатак музичког образовања јесте развијање љубави према музици и интересовања, подстицање активног слушања и оспособљавање за естетски доживљај музике.

Ликовна уметност веома је блиска деци. Она им је погодна за изражавање од раног узраста, кроз цртање, сликање, моделовање. Предшколска деца пролазе кроз три стадијума: стадијум шкрабања (случајни реализам) у периоду 2-4 године; прешематски

стадијум (неуспели реализам) у периоду 4-6 година; стадијум шеме (интелектулни реализам) у периоду 6-9 година. Кроз ликовни израз дете развија креативност, машту, интелигенцију, фину моторику, опажају облике, боје, величине. Интегрисање музичких и ликовних активности веома је пожељно, корисно и може се реализовати на различите начине. Најчешће се музика слуша пре ликовне активности или за време реализовања исте, што је пожељније. Садржаји ове две гране уметности могу се преплитати и кроз бројалице, дечје песме и музичке игре, као и кроз израду инструмената или прављење костима, реквизита и позорнице за драматизацију. Кроз наведено, деца се упознају са бојама, линијама, текстурама, облицима, величинама. Веома је важно изабрати одговарајућу мелодију уз коју ће се деца ликовно изражавати, јер само тако она може да подстакне њихов доживљај и визуелизацију. Како би деца постала будући љубитељи музике, потребно је применити различите креативне приступе. Тако није циљ само на учењу нота, него се деца изражавају кроз плес или свирањем неког инструмента за који није потребно претходно знање.

1. ТЕОРИЈСКИ ДЕО

Деца уче, развијају критичке вештине и забављају се када им се пружи прилика за креативно, уметничко изражавање. Сликање, бојење, писање, музицирање су све креативне активности. Креативно изражавање помаже деци да артикулишу своја осећања и мисли. Критички размишљају о свом свету и практикују визуелну комуникацију. Деца уче боје, облике и звукове током игре. Почињу да разумеју узрок и последицу. Деца предшколског узраста воле да буду спонтане, па је добро пратити дететово кретање као креативним активностима. Кључно је да дете истражи сопствена креативна интересовања и изрази се (Филиповић, 2011).

Понекад детету може бити потребна додатна помоћ или охрабрење. Активним учешћем код детета се могу развити вештине разумевања. Када се реализују активности са дететом, добро је показати детету како постоји више начина да се нешто уради што подстиче дете да ужива у креативности, а не да покушава да уради нешто „исправно“ или да направи нешто савршено (Шагуд, 2002). Такође, детету се могу поставити питања о њиховом размишљању и процесима решавања проблема. Више о повезаности ликовног и музичког израза деце предшколског узраста ћемо разматрати кроз следећа поглавља. Визуелна уметност, музика, драма и плес играју важну улогу у образовању. Нуде деци свих узраста могућности за лични израз, уживање, креативно деловање, машту, емоционални одговор, естетско задовољство. Слушањем музике утиче се на развој музичких способности, естетске културе и емоционалног живота детета. Процес слушања садржаја музичког дела везан је за посебности које су условљене природом музике као уметности која се одвија у одређеном времену и зато је важно усмерити пажњу детета (Ђокић, 2017).

1.2. ЗНАЧАЈ ЛИКОВНОГ И МУЗИЧКОГ ИЗРАЗА У РАЗВОЈУ ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

Ликовни и музички израз су важни аспекти развоја деце предшколског узраста. Они не само да дају деци прилику да изражавају себе и своја осећања, већ и помажу у формирању моторике, когнитивних способности и емоција. Ликовни израз игра важну улогу у развоју моторике деце предшколског узраста. Кроз коришћење оловки, мастила, разних бојица и других алата, деца могу да развију фине моторичке вештине, као што су прецизно контролисање мишића. Такође, ликовни израз може да помогне у развоју оријентације у простору. Музички израз такође има важну улогу у развоју деце предшколског узраста (Feeney, Moravick, 2007). Музички израз има важну улогу у развоју когнитивних способности кроз учење певања и свирања музичких инструмената, деца се уче ритму, уче се разумевању и праћењу музичких образаца, што може да им помогне у учењу брзих и тачних реакција. Такође, кроз певање, деца се уче да разумеју и користе музичке термине, што може да им помогне у разумевању и изражавању себе у различитим контекстима. Излагање деце музици може помоћи да се равномерно развија лева и десна хемисфера мозга. Ликовни израз са друге стране побољшава академска постигнућа. Деца која се баве уметношћу имају огромне академске предности у поређењу са децом која нису изложени уметности. Ликовни израз инспирише децу да се истичу и помаже им да повећају мотивацију (Кунац, 2015).

Подразумева се да је уметничко изражавање важна за сву децу, почевши од најранијег узраста. У почетку се ради о тактилном осећају уметничког изражавања прстима у боји рукама на папиру. Ускоро, постаје реч о средству изражавања, како деца могу да пренесу своја осећања и своје идеје у визуелном смислу. Постаје комуникација, средство за децу да разговарају о сложенијим темама на неконфронтирајући начин. Ради се о самопоштовању, јер деца стварају дела на која су поносна и могу да поделе са другима. Све су то тако важни дарови које уметност дарује деци, али нису целина онога што уметност даје деци предшколског узраста. Уметност може имати значајан утицај на исходе учења. Из перспективе учења, уметност утиче на спознају и креативно мишљење.

У предшколском узрасту уметност може имати директан утицај на писменост, математику (Матовић, Лазић, 2018). Већина предшколаца воли да слуша или пева уз музику. Богато музичко окружење не само да забавља децу већ им помаже да развију основне музичке вештине. Музика игра веома важну улогу у култури. Када се размишља о свакодневном животу, музика је присутна у разним друштвеним и образовним активностима. С обзиром на овај значај музике, не чуди што родитељи инстинктивно користе музику да изразе радост, да ангажују или умире децу. Излагање музици од раног детињства па надаље помаже деци да говоре јасније, развију већи речник и ојачају социјалне и емоционалне вештине. Музичка интелигенција је подједнако важна као и логичка и емоционална интелигенција. То је зато што музика има способност да ојача везу између тела и мозга да раде заједно као тим. На пример, када плешу и крећу се уз музику, деца развијају боље моторичке способности, док им певање уз песму помаже да вежбају свој глас. Уопштено говорећи, излагање музици подржава децу у њиховом развоју да науче звук тонова и речи (Савић, 2013).

1.3. МУЗИЧКО И ЛИКОВНО ВАСПИТАЊЕ У ВРТИЋУ

Кроз музичку игру, дете ће врло спонтано изражавати како свој осећај за ритам, тако и своје музичке способности, доживљај тог текста и мелодије (Судзиловски, Ивановић, 2015). Музичке игре су покретне игре у најчешће се одигравају колективно. Осим аудитивне, музичке активности имају и моторички и визуелни аспект, а неке и тактилни. Кроз музичке активности, унапређују се певање, слушање музике, свирање на инструментима, развија се говор и моторика. У оваквим активностима учествује већина деце, повећава се интеракција између њих, унапређују социјалне вештине, усвајају правила и још много тога. Добијајући могућност да се изрази кроз музику, дете развија машту, критичко размишљање, стваралашто, унапређује своје музичке вештине.

Најчешћа подела музичких игара је на: игре са певањем, игре уз инструменталну музику, плесове и народна кола и музичке драматизације. Детаљнију поделу представили су Судзиловски и Ивановић (2015: 32), а то је подела на:

- игре индивидуалног и колективног тактилног контакта;
- имитативне музичке игре;
- игре са улогама,
- игре у колони;
- игре у колу;
- остале музичке игре разноврсне по облику и садржају:
- бројалице;
- имитативне игре;
- игре звучним предметима;
- дидактичке игре

Ликовно стваралаштво неодвојиви је део игре. Уметност пружа детету могућност да помоћу тактилних, визуелних и аудитивних знакова саопшти своје мисли и доживљаје света око себе. Кроз ликовне активности деца се упознају са техникама и материјалима ликовног стваралаштва. Задатак васпитача је да у циљу унапређења дечјег развоја

подстиче децу да стварају и баратају обликованим и полуобилкованим материјалима, да обезбеди различите цртачке, ликарске и контруктивне материјале и тиме пружи деци могућност за самоизражавање. Начин на који ће се дете ликовно изразити зависи од више фактора, као што су дететов тренутни моторички развој, пре свега руке, вештина руковања оловком или четкицом, сазнања које дете има о свом окружењу, однос детета према окружењу (Савић, 2013).

Изоловане, самосталне било ликовне или музичке активности, саме по себи нису довољне. Будући да дете свет око себе види као целину и на тај начин учи, изоловане активности нису у најбољем интересу дететовог учења и развоја. Интегрисани приступ развоју и учењу предшколске деце схвата дете као јединствено и целовито биће, које је активно, интерактивно и креативно. Због тога и предшколско васпитање и образовање мора бити целовит процес у којем су процеси бриге, неге, васпитања и образовања укључени у све сегменте живљења у вртићу. Интегрисање предмета и различитих садржаја, попут физичког, ликовног и музичког васпитања, развоја говора и других области, омогућава деци развој вештина кроз активну и практичну укљученост (Филиповић, 2011).

1.3.1. Развој дечјег ликовног израза

Психолошке карактеристике развитка деце и индивидуалне разлике међу поједином децом представљају један од најважнијих елемената на којима се заснива метод рада ликовног васпитања. Педагошка теорија и пракса већ су одавно утврдиле неопходност заснивања педагошких поступака на особеностима дечјег психичког живота и на индивидуалним особинама поједине деце. Ликовно васпитање још више указује на овај принцип, јер је и дечје ликовно стварање условљено особинама деце, па се у дечјим радовима откривају извесне законитости у дечјем психичкоми ликовном развоју. Уметност је важна за децу посебно током њиховог раног развоја. Уметничке активности развијају капацитет мозга у раном детињству. Уметност укључује дечја чула у отворену игру и подржава развој когнитивних, социјално-емоционалних и мултисензорних вештина. Како деца напредују, уметност наставља да пружа могућности за развој (Војковић, Дубљевић, 2017).

Ликовно изражавање претпоставља извештан психички и физички развој детета, а јавља се први пут у најједноставнијем виду око друге године живота. При томе треба имати у виду да постоје не само значајне разлике између поједине деце већ да постоје и разлике између појединих средина. Важно је познавати фазе дечијег цртежа и знати препознати да ли су одступања која се јављају последица некавалитетног и неподстицајног утицаја средине у којој дете живи или последица менталног заостајања, или физичког оштећења (Филиповић, Грујић – Гарић, 2009). Прво дечје цртање и није потпуно ликовно изражавање већ пре игра, вежба, након које дете постепено стиче неопходне услове за цртање који подразумевају одређени ниво моторике. Радује се траговима на папиру и звуцима који настају при цртању, а не успеху у остварењу намере да нешто прикаже. Са аспекта одраслих, моторика је неспретна, јер потиче из још увек недовољно успостављене везе ока мозга и руке. Традиционално схватање ликовног изражавања у дечијем узрасту усмерено је ка томе да деца развију креативност, машту, ситну моторику и науче основна правила цртања и маневрисања прибором. Ипак, развојни потенцијал ликовних уметности много је већи и огледа се у развоју свих аспеката личности. Путем ликовног израза код деце подстичу се и моторички, емоционални, социјални и когнитивни развој (Бауцал, 2012).

1.3.2. Развој дечијег музичког израза

Данас се у музичкој педагогији користи више термина када се жели да говори о проблемима музичких способности деце. С обзиром на сложеност овог питања, поред музичке педагогије, проблемима дечије музикалности баве се и психологија, медицина, естетика, филозофија, и социологија. Како су музичке способности сложене способности, које у себи садрже већи број посебних способности, кроз разна истраживања музички педагози, психолози и други покушавају да утврде њихов број (Филиповић, Грујић – Гарић, 2009). Добијени резултати су различити, те тиме феномен музичких способности остаје још више сложен. У психолошким, али и у музичким, истраживањима музичких способности, значајан део односи се и на истраживања ових способности у односу на узраст. Код истраживача, како музичара, тако и психолога, усаглашен је став да се, ако су услови средине породица и друштвена средина у којој дете одраста повољнији, и ове способности јављају и развијају и раније и брже. Код многе деце се појављивање и

развијање музичких способности јавља тек кад она почну систематски и на одговарајући начин да се баве и уче музику у предшколским установама или првом разреду основне школе. Музичко васпитање представља планско утицање на формирање личности детета путем побуђивања интереса, потребе, способности и естетског односа према музици. Музички развој испољава се у области емоција, осећања, опажања и слуха, од разликовања појединачних звукова до целина, односно до диференцирања висине тонова, ритма, боје, темпа и динамике. Музичко васпитање у предшколским установама подразумева музички развој деце, али, оно без сумње подстиче и доприноси развоју интелектуалних, моралних, естетских, физичких, психичких, емоционалних, социјалних аспеката личности. Музика у предшколским установама треба да буде уткана у дневне активности као њихов интегрални део. Она треба да буде у служби најважнијих развојних и педагошких циљева, а да истовремено за дете представља извор задовољства, уживања и естетских доживљаја (Војковић, Дубљевић, 2017).

1.3.3. Слушање музике и ликовни израз на предшколском узрасту

У процесу формирања односа детета према музици уопште, поред извођења музике, значајна активност јесте и слушање музике. Слушање музике је активан психички процес који обухвата емоционално доживљавање и мисаону активност. За слушање музичког дела потребно је време за излагање његовог садржаја. Процеси усвајања музичког дела и вербалног садржаја имају низ сличности. Предуслови за оба процеса су време, звук и утврђен редослед излагања садржаја (Schneller, 2010). Садржаји уметничке музике биће мисаоно приступачни ученицима тек пажљивим одабиром садржаја, који морају бити примерени узрасту и музичким способностима сваког детета. Слушање музике има за циљ да оспособи дете за музички доживљај, да развије радост слушања, да омогући стицање музичких искустава и знања, која ће бити основ за формирање музичког укуса у деце. Деца усвајају знања певањем или слушањем и доживљавањем, пре свега емотивним. Наиме, сва теоретска знања морају се прво доживети у песмама или композицијама, јер доживљај јесте основа за усвајање теоретских знања. Стога је важно, кроз педагошки рад, усмеравати децу и утицати на развој емоционалних доживљаја уметничког дела код деце (Ракић, 1996). У процесу формирања музичког укуса детета најважније је научити их да слушају музику, јер само уколико је разумеју, моћи ће да је

заболе и у њој уживају. Разумети музичко дело значи, пре свега, доживети га осећајно, проживети га емоционално. Тек након тога следи процес перцепције. Емоционална и мисаона активност у процесу слушања музичког дела иду временски паралелно, али пажња ученика која мора бити усмерена како би се обезбедило разумевање и усвајање музичког дела. Деца вреднују музику првенствено на основу емоција које изазива, и психолошким механизмима, који се односе на обраду података који доводе до индукције емоција кроз слушање музике, објашњавају како музика делује на емоције слушаоца (Голомб, 2012).

Музички и ликовни израз су повезани и са естетског аспекта како преко односа мелодије и линија, тако и преко тонова и боја. И музичка и ликовна уметност користе се специфичним знацима за изражавање, представљајући тиме јединствен систем невербалне комуникације као универзални језик споразумевања. Ликовни језик користи термине: линија, боја, тон, форма, текстура, ритам, хармонија, контраст, градација, билансе, састав. Музички језик подразумева познавање нота користећи изразе као што су: тон, боја, ритам, мелодијске линије, хармоније, композиције, облик, контраст, градација. Исход слушања музике јесте способност детета да разуме и усвоји изражајне компоненте музике као што су темпо, динамика и метро-ритмичка структура, деца их инстинктивно доживљавају кроз различите активности као што су певање, свирање, слушање (Војковић, Дубљевић, 2017).

1.4. МЕТОДЕ И ПРИСТУПИ МУЗИЧКОГ И ЛИКОВНОГ ИЗРАЖАВАЊА

Сви музички предмети који у себи имају елементе интегративног јединства мелодије и ритма, неоспорно се базирају на музичкој писмености. Основи музичке писмености представљају полазиште музичког образовања, нарочито на почетном ступњу у предшколском периоду, када се првенствено даје ширина опште музичке културе, развијају елементарне музичке способности и стварају љубитељи музичке уметности (Кораћ, 2017). Музичко описмењавање подразумева процес оспособљавања за свесно опажање и репродуковање ритмичких и мелодијских токова, односно, процес рада на ритмичком и тонском образовању. Током дугог историјског периода, широм света су се водиле борбе за методе, односно, за решавање нотног певања у школама основног образовања. Под термином метода подразумева се ауторизован методски поступак музичког теоретичара, педагога, који је дао неко оригинално решење за упрошћавање у писању, именовању или постављању тонских висина и ритма и извођењу музике и писмено га образложио (Kaufman, 2010).

Естетски доживљај света и уметничког дела се код деце, као и код одраслих, може пренети не само кроз креативне и уметничке, већ и кроз облике комуникације који у себи не садрже ни стваралачки ни естетски елемент. Естетски квалитет је већи ако тај израз доживљеног поседује стваралачке елементе. Ликовна интерпретација музичког дела је преношење доживљаја, не нужно и карактеристика слушаног музичког дела, ликовним елементима и средствима, односно превођење музичког на визуелни језик (Карлаварис, Крагуљац, 2011).

Ликовне методе су специфичне по томе што се усвајање ликовних појмова реализује скоро увек преко дечјег ликовног стваралаштва. Ликовно стваралаштво се планира тако да постојеће предности талентоване деце у ликовном изражавању не доживе као недостижни квалитет. Степен усвајања ликовних појмова треба истовремено вредновати не искључујући квалитет који произилази из талента, али и не узимајући његов недостатак као нижу полазну основу за оцењивање (Zimmerman, 2010). Грешке које

настају у почетним фазама, у материјалном смислу, често остају на дечјим цртежима и на финалном раду. Зато треба планирати прецизнију градацију задатака у како би се избегли „недостаци“ у завршној верзији рада. Неопходно је уважавати наведене специфичности музичких и ликовних метода, како би дошло до повезивања музичких и ликовних елемената на различитим музичким и ликовним примерима који припремају децу за ликовну интерпретацију музичког доживљаја, целовитост и логичке заокружености, те се на тај начин остварује структурално повезивање музичких и ликовних садржаја (Танкосић, Клеменовић, 2021).

1.4.1. Далкроз

Далкроз метод је разигран, искуствени приступ подучавању и учењу музике. То је процес за буђење, развој и рафинирање урођене музикалности кроз ритмичке покрете, тренирање слуха и импровизацију. Овај јединствени приступ музичком учењу чини музику живописном за све, од младих до одраслих. Кроз примену ове методе почињете да осећате, изражавате и савладавате ток који је неопходан за музику, плес и друге извођачке уметности. Далкроз је богата, сложена, вишеструка пракса која сваког подстиче да је доживи на сопствени начин, као појединци. Сваки учесник може то да дефинише другачије, кроз сочиво сопственог искуства (Прша, 2021).

Већина васпитача користи оно што је познато као методика. Уџбеници с методама су као уџбеници за учење свирања инструмента, савладавање одређене технике или само за пружање корисне структуре пракси са инструментом. Далкроз метода учи децу концептима ритма, структуре и музичког израза кроз покрет. Идеја је да ученици могу развити физичку свест и доживљај музике користећи сва своја чула, посебно кинестетичко чуло. Из тог разлога, васпитачи који користе Далкроз методу у својој пракси често подучавају децу покретима целог тела пре него што их науче да разумеју музику. Коришћење покрета јача концепте које подучавају, са циљем да се повећа свест деце и повезаност ритма у музици коју уче да свирају (Пучек, 2019).

Емил Жак Далкроз био је швајцарски композитор и педагог, који је сматрао да се музика мора искусити физички, ментално и духовно и на тај начин развиће се унутрашњи слух, као и свесна веза између ума и тела. Он је схватио да класично музичко образовање

одликује механичка интерпретација и да оно не буди креативност. Еуритмија је метод превођења звука у телесну акцију, а притом се музичке вештине усвајају преко кинестетичких вежби. Овај метод рада користи се у настави музичког васпитања и подразумева ритмичке активности и покрете, солфеђо и импровизацију, а крајњи циљ је развој музикалности (Велишек-Брашко и Матовић, 2019). Разумевање тела по овој методи тежи да унапреди познавање тела и свест о физичким захтевима у музичкој интерпретацији и извођењу. Према Мартиновић (2015) музичко стваралаштво чине три повезана аспекта: еуритмија, солфеђо и интерпретација. Еуритмија вежба тело детета, претвара тело у инструмент. Солфеђо развија унутрашњи слух, и односи се на повезивање физичких и слушних искустава. Импровизација треба да мотивише ученика да изрази своје музичке идеје кроз покрет.

Кинестетичке вежбе утичу на развој просторне интелигенције, памћења, маште, оригиналности, а природна потреба отелотворена у покрету, интегрисана је у конкретну моторичку активност, укључујући у себе низ специфично обликованих покрета и кретања обједињених у одређене, релативно заокружене целине (Крстић, 2020). Тако обликован, покрет постаје саставни део исхода холистички примењеног знања, умећа и ставова о физичкој активности, односно вредностима за цео живот (Ђокић, 2017; Велишек-Брашко и Матовић, 2019).

Музика омогућава комуникацију центара за покрете и мишљења, а визуелизација музике и представљање музике симболима омогућава деци да је интерпретирају на јединствен начин. Битна одлика Далкроз методе је интердисциплинарност, те је дечји цртеж постао веома важан елемент у раду са музиком. Више аутора истакло је да је код деце запажено интегрисано мишљење и да се одвија преношење знања из једне области у другу. Детету треба омогућити да кроз своје искуство и рад повезује садржаје из различитих аспеката развоја-моторике, емоција, језика, чулне стимулације, социјалних односа и да на тај начин разуме стварност, кроз сопствену перспективу (Ђокић, 2017)-

Централни концепт у Далкроз методи је однос између музике и покрета тела. Далкроз је веровао да ће деца која су научена да цене музику кроз покрет развити већи осећај за ритам, хармонију и мелодију. Далкроз метод пружа вишедимензионални приступ учењу музике, који је лако применљив на децу. Далкроз је открио да деца, посебно

предшколци, добро реагују на више физичког музичког васпитања. Њихов повећан ангажман значио је да су више уживали у учењу и свирању музике.



Слика 1. Еуритмија

Извор: <http://roditeljsrbija.com/eurhythmic-za-pocetnike/>

Далкброзова метода се такође разликује од других савремених музичких метода због акцента на импровизацији. Опет, пошто импровизација подстиче децу да се играју уз музику коју уче, она често повећава задовољство и развој деце. Други централни концепт ове методе је импровизација. За разлику од других популарних музичких метода, деци у програмима заснованим на овој методи се подстичу на импровизацију, на основу свог интуитивног знања о ритму. Сматра се да импровизација обједињује све елементе дететовог разумевања и доживљаја музике. Импровизација је посебно важна за децу, јер треба да буде ближа природи игре из детињства. Импровизација омогућава детету да директно и спонтано комуницира са музиком у оквиру низа музичких знања. Импровизација помаже деци да интернализују сложене елементе музике, као што су ритам, висина и тон без потребе да читају музику. Деца уживају у импровизаторском елементу ове методе јер их подстиче да пронађу свој начин да уживају и изразе се кроз музику. Ово повећано уживање, посебно за млађу децу, повећава њихово ангажовање у њиховом музичком образовању (Ђокић, 2017)

За Далкроз метод сам чула на Виској школи, на предавањима и пожелела да се боље упознам са њим и покушам у свом раду да га применим, јер се деца најспонтаније изражавају кроз музику, покрет и ликовне активности.

1.4.2. Чула

Чула представљају специфичне надржаје у људском телу чији развој почиње још у утроби мајке. Помоћу чула, човек учи, памти и истражује свет око себе. Примарних пет чула су: чуло вида, чуло слуха, чуло додира, чуло мириса и чуло укуса. Различити надражаји активирају различита чула и шалју мозгу информације. У људском телу разликује се пет основних чула – чуло вида, слуха, мириса, укуса и додира. Људска чула омогућавају пријем сигнала кроз специјализоване нервне или епителијалне ћелије, односно рецепторе. Ови рецептори могу функционисати појединачно или у комбинацији са другим типовима ћелија и градити чулне органе. Регистровање различитих чулних сигнала представља процес који захтева претварање енергије тог чулног стимулуса у потенцијале који се ензитивним нервним влакнима преносе до централног нервног система, где се обрађују и тумаче. У људском телу разликује се четири различита типа чулних рецептора – хеморецептори, механорецептори, терморецептори и фоторецептори (Прша, 2021). Чуло слуха омогућава слушање звукова који се налазе у спољној средини. Орган чула слуха је ухо, које служи као левак за прикупљање звучних таласа који се налазе у ваздуху. Звучни таласи пролазе кроз ушни канал и ударају у бубну опну. Вибрирације из ваздуха пролазе кроз три сићушне кости које се налазе унутар уха – чекић, наковањ и узенгију. Део уха који је испуњен течношћу назива се пуж, и у њега вибрације долазе путем узенгије. Вибрације се у таласима преносе кроз течност и померају микроскопски ситне длачице које излазе из нервних ћелија. Померањем тих длачица производе се нервни сигнали који дуж слушног нерва путују до мозга, где се завршавају у одговарајућем делу за интерпретацију звука (Танасковић, Клеменовић, 2021).

Сензорна интеграција представља могућност да се сва чула организују у мозгу. Чула дају информације о сопственом телу и околини која га окружује. Када су чула добро организована, тј. интегрисана, мозак даље усмерава на формирање перцепиције, понашања,

говора. Узимајући у обзир сва чула, у ликовном се највише користе додир, вид и слух, за разлику од мириса и укуса који се много ређе користе (Пучек, 2019).

У ликовној уметности се, поред основних чула, користе још нека, као што су проприоцепција и вестибуларно чуло. Проприоцепција нам помаже приликом кретања. Она представља углавном несвесне доживљаје кретања мишића и зглобова и помоћу проприорецептора шаље информацију о положају нашег тела. Вестибуларно чуло представља осећај за равнотежу и налази се у уху, односно, оно представља унутрашње ухо. Изграђено је од ситних кристала калцијум-карбоната, који се померају у односу на положај главе. Такође, постоје и други рецептори који у унутрашњем уху леже у три различита смера: горе-доле, лево-десно и напред-назад, те у зависности од кретања, активира се одређени сензорни надражај (Каменов. 2010).

1.4.3. Синестезија

Синестезија је неуролошки феномен који има двоструко значење. Прво значење представља способност коју имају само одређене особе. А друго значење представља уједињене осећаје коју може већина људи да осети. Сматра се да се сви рађају како синестети, али да велик број људи кроз живот изгуби ту способност. Синестезија је рођењем дато стање ума, не може се добити касније, али може се подстицати асоцијацијама, те на тај начин сви људи могу да осете синестезију, тј. преплитање различитих чула и осећаја. Синестезија је фасцинантно и јединствено стање у којем се чула појединца преплићу, узрокујући да доживе мешање различитих чулних перцепција. Један од најинтригантнијих облика синестезије је када појединац доживи визуелна искуства, као што је гледање боја или облика, када чује музику. Овај феномен је познат као синестезија у боји и то је добро позната и проучавана врста синестезије (Прша, 2021).

У ликовној настави, синестезија има велики значај. Кандински је говорио о повезаности између боја, облика и звукова, о томе како одређени звукови могу бити представљени одређеним облицима, а облици и звукови се могу приказати различитим бојама. Ликовна и музичка уметност од давнина су се међусобно инспирисале. Сличност у бојама, ритму, тону и хармонији олакшавала је уметницима повезивање ове две врсте уметности (Милутиновић, Гајић, Клеменовић, 2008). Док тачан узрок синестезије још није

у потпуности схваћен, истраживања су показала да је то неуролошко стање које је присутно од рођења. То значи да се неки појединци рађају са способношћу да доживе синестезију, док је други могу развити касније у животу. Такође се сматра да је чешћа код деце него код одраслих, иако се и даље сматра ретким стањем (Шаин и сар, 1996).



Слика 2. Нотни запис, Грамофон Валц

Извор: <https://flat.io/score/5efa70b4bb59e84e7c3eacdf-gramofon-waltz>



Слика 3. Акрил на платну, Грамофон Валц

Извор: <https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcT23ToWlQWeKGKQTziXlgkmw3ulnnkNUQsJ4pVzaeuMWYMyhgkZFhMBEoInig5n6BTryQI&usqp=CAU>

Када су у питању предшколци и синестезија, важно је напоменути да то није честа појава. Међутим, није немогуће да предшколац доживи ову врсту синестезије. У ствари, деца од три године могу да испоље синестетичко понашање, као што је описивање музике у смислу боја или облика. Један од јединствених аспеката синестезије код предшколске деце је то што се може користити као средство за учење и образовање (Шкорц, 2012). На пример, дете са синестезијом музичких боја може боље да разуме и запамти музичке концепте ако су повезани са одређеним бојама или облицима. Ово се такође може применити на друге предмете као што су математика и науке.

Звучима звечки и звучних играчака у облику животиња, лопти, коцки и сл. различитим по боји, висини и јачини, буде се дечја интересовања и развија пажња и иницијатива. У одговарајућим ситуацијама певањем једноставних песама о животињама, предметима и појавама које деца познају, подстичу се да се јаве као пиле, као куца, да се крећу као мачка, скакућу као зец и слично, да плескају или се крећу у ритму музике коју слушају. Исто тако, извођењем музичких мотива на металофону или ксилофону, обогаћују се музички утисци необичним бојама звука и развија се интересовање за манипулисање палицама – батићима при свирању. Деца могу и сама ударом палице о металофон произвести звуке, самостално активирати звучне играчке отварањем поклопца музичке кутије или повлачењем канапа или се играти играчкама у облику музичких инструмената (сем дувачких, које нису подесне из хигијенских разлога). Важно је напоменути да синестезија није поремећај и појединци који је доживе нису у неповољном положају. У ствари, особе са синестезијом могу имати побољшано памћење и креативност (Прша, 2021).

1.4.4. Савремени приступ у реализацији активности музичке културе и ликовног васпитања

Деца која су дуже похађала вртић и учествовала у предвиђеним активностима стимулативног музичког васпитања показала су значајан напредак у развоју елементарних музичких способности у односу на децу која су учествовала у активностима редовног музичког васпитања. Постоје докази да похађање дечјег вртића као фактор значајно утиче на развој елементарних музичких способности код деце предшколског узраста, који се остварује кроз утицај адекватних програма музичког васпитања (Ивић, 2010).

У контексту претходних исказа веома је битно водити рачуна о реализацији усмерених активности музичке културе са аспекта одабира најквалитетније приступа. Основно полазиште ликовног васпитања је да на предшколском узрасту не постоје деца која нису ликовно кретивна, већ да нису довољно мотивисана да испоље емоције и преточе их у ликовни израз. Савремени приступ приликом реализације ликовног васпитања састоји се у интеграцији свега онога што деца истражују и доживљавају. Деца повезују усмерене активности са животним ситуацијама, стварност и имагинацију, па интегративно прилазе одређеној теми у току реализације ликовног васпитања (Монтесори, 2017). Традиционални начин реализације усмерених активности ликовног васпитања састоји се у фрагментацији која се огледа у односу између концептуалне, теоријске и васпитно-образовне праксе. Савремени приступ у реализацији усмерених активности ликовног васпитања састоји се у интеграцији знања и искуству детета. Очигледно је да деца врло рано почињу мислити, али нису способна да формулишу своје мисли реченицама. Они мисле у сликама. Због тога детету треба омогућити да што пре почне да се ликовно изражава, па да визуелне сигнале и симболе претаче у вербалне у намери да објасни свој цртеж (Каменов, 2010).

Основа сваког савременог приступа је у слободи изражавања, избора, формирању доброг музичког укуса на што ранијем узрасту, подстицању самопоуздања, самопоштовања, подстицању вокалних способности, неговања позитивних емоција. Постоји неколико варијанти и метода у раду, а у сваком случају циљ је да музика подсиче дете током стваралачког процеса. У првој варијанти дете на основу запамћене менталне слике ствара цртеж. Ако се определи да слуша музику током главног дела активности онда дете ствара непосредно под тренутним утиском, за разлику од претходног где је било паузе, па самим тим и дистанце у односу на почетак стваралачког процеса. Посебан значај у реализацији ових активности заузима део који се односи на формирање музичког укуса код деце предшколског узраста (Монтесори, 2017).

1.5. ИНТЕГРАЦИЈА ЛИКОВНОГ И МУЗИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА ДЕЦЕ

Од постанка човека па до данас музика је била саставни део живота а тиме и део васпитања и образовања. Може се рећи да је музичко васпитање најстарије васпитно подручје. Музика и ликовно васпитање се појављују као константа кроз читав систем. Мењањем програма долази и до промена у концепцији образовних садржаја, али одувек се сматрало, а тако је и данас, да ова подручја, пре свега, имају задатак да развијају естетски осећај, осећај за лепо и узвишено, осећај за уметност и да утичу на емоције које су саставни део сваког. Једино васпитно-образовно подручје где је могуће неговати естетски осећај јесте слушање музике. Но, сама чињеница да се активности музичко и ликовно баве уметношћу није довољна да бисмо говорили о естетском васпитању. Правилним одабиром метода и васпитно-образовних принципа васпитач може да утиче на формирање дететовог односа према уметности и да обезбеди атмосферу у којој ће се развијати уметнички израз на експликативном нивоу. Постоји посебна, скоро органска повезаност, између музичког и ликовног стваралаштва предшколске деце. Повезивањем садржаја музичког и ликовног васпитања потпуније се остварују циљеви и задаци васпитања и образовања у деčјем вртићу, а деца се развијају као интегралне личности (Војкић, Дубљевић, 2017).

Уз помоћ стимулације музиком, три нивоа дечијег ликовног изражавања: интелектуално-наративни („шта и како деца приказују“), ликовно-доживљајни („како деца естетски интерпретирају поједине садржаје“) и појмовно-знаковни („са позиције како деца формирају визуелне знакове за појмове, односно како из значења појма налазе основу за визуелно кодирани знак“) добијају на изражајности. Узимајући у обзир чињеницу да дете не одваја стварно од замишљеног, сензибилитет и креативност детета у различитим уметностима су неодвојиви (Филиповић, 2011). Жеља за истраживањем спољашњег света, када није унапред препозната сврсисходност таквог истраживања код појединца препознаје се као радозналост. Код талентованих радозналост је јача од потребе за сигурношћу, а авантура креативног приступа привлачнија од сигурности провереног пута. Неконвенционални приступ решавању музичког израза ликовним путем, тражење начина

превођења једног медија у други је прилика да задовоље и развијају своју знатижељу (Филиповић, Грујић – Гарић, 2009).

1.5.1. Могућности за успостављање интеграције између ликовног и музичког васпитања

Интеграција музичког и ликовног васпитања у предшколској установи остварује се на више начина, извођењем бројалица, песама и музичких игара, путем којих се деци може предочити постојање различитих боја, слушањем музике које претходи или се одвија упоредо са ликовним изражавањем, илустровањем или моделовањем након извођења бројалица, прављењем једноставних музичких инструмената, као и декорисањем сцене и израдом костима и маски за музичке драматизације. Музика се у комбинацији са ликовним садржајем може користити на више начина. Након слушања одређеног дела, деца могу исказати свој доживљај кроз цртање, сликање или моделовање. Уколико се користи као позадина, уз њу се може читати литерарни текст који ће се касније илустровати, или може послужити као средство за стварање пријатне атмосфере током бављења ликовним активностима (Војкић, Дубљевић, 2017).

У зависности од узраста деце, треба водити рачуна о жанру и дужини композиције или њеног дела који се слуша. Нарочито су погодна краћа, програмска дела, чији наслов наговештава њихов карактер, који, у највећем броју случајева, може бити двојак. Креативни приступ у избору и реализацији програмских садржаја подразумева виши ниво повезаности различитих области рада, као што су поједини облици дечијег стваралаштва и подручје слушања музике, и у том контексту односи се и на избор композиција за слушање. Музичка литература представља неисцрпан извор могућности за покретање и интензивирање емоционалног и естетског доживљаја музичког дела који је код деце индивидуалан. С обзиром на различите музичке способности деце и бројне факторе који на испољавање музичког доживљаја утичу – музичко искуство, социјализација, особине личности, али и поседовање других уметничких талената, одређени број деце ће свој музички доживљај најнепосредније и спонтаније изразити средствима ликовне уметности (Feeney, Moravick, 2007). Да би се омогућило да у разноврсном карактеру композиција деца пронађу тип израза и расположења које им одговара, нарочито је важно проширити

избор композиција. Музика може да појача доживљај код деце, па самим тим и ликовни израз, за шта је веома важно пажљиво одабрати оне музичке садржаје који могу циљано изазвати и појачати код деце визуелизацију одређених мотива (Војкић, Дубљевић, 2017).

Ликовна уметност и музика се често узајамно повезују допуњују као модел у раду са децом у музичком и ликовном образовању. Музички и ликовни израз су повезани и са естетског аспекта како преко односа мелодије и линија, тако и преко тонова и боја. И музичка и ликовна уметност користе се специфичним знацима за изражавање, представљајући тиме јединствен систем невербалне комуникације као универзални језик споразумевања. Ликовни језик користи термине: линија, боја, тон, форма, текстура, ритам, хармонија, контраст, градација, билансе, састав. Музички језик подразумева познавање нота користећи изразе као што су: тон, боја, ритам, мелодијске линије, хармоније, композиције, облик, контраст, градација. Комбинацијом музичких и ликовних активности постиже се висок степен концентрације, губљење осећаја за време (оно неприметно пролази), искључује се осећај самосвести, потенцирана је директна и тренутна реакција на стимулацију (Филиповић, 2011). Присутан је доживљај равнотеже између могућности и изазова јер сваки ликовни рад је адекватно пренесен доживљај и нема погрешних решења. Сама активност подстиче унутрашњу мотивацију деце, продукти рада су извесни и очигледни а осећај самоактуелизације не зависи од процењивача споља. Истовремено активирање визуелног, аудитивног и тактилног чула деци обезбеђује симултани доживљај, пружа задовољство у креативном раду и представља снажно подстицајно средство. Могућности за успостављање интеграције између ликовног и музичког васпитања предшколске деце су бројне. Оне се претежно заснивају на стварању слика и представа у децем уму уз помоћ звука или звука и речи, које ће материјализовати кроз цртеж, слику, или форму. Повезујући звук, реч и слику, деца уче да свој доживљај исказују на различите, креативне начине. Негујући музичке, ликовне, говорне и драмске способности, стављају у покрет све потенцијале свога бића, доживљавајући интегрални развој (Војкић, Дубљевић, 2017).

1.5.2. Улога музичке и ликовне уметности у процесу релаксације деце

Визуелна уметност, музика, драма и плес играју важну улогу у образовању. Нуде деци свих узраста могућности за лични израз, уживање, креативно деловање, машту,

емоционални одговор, естетско задовољство. Уметност како подстиче децу да замисле у оку ума шта може бити, оно што јесте, као и оно што је било, подстиче децу да користе своју машту, даје деци прилику да своју индивидуалност изразе у материјалном облику и учи их да постоји више од једног начина тумачења ствари јер у уметности не постоје „прави“ одговори (Крстић, 2020).

Музика, уметност тонова, својим изражајним елементима ствара емоционални ефекат, расположење, које код слушаоца пре свега изазива одговарајуће осећање. Схватити уметничко дело значи пре свега доживети га осећајно, проживети га емоционално и тек на тој основи размислити о њему. Иако емоционална и мисаона активност у процесу слушања музичког дела иду временски паралелно, једна може да буде више наглашена од друге у зависности од склоности и тренутне пажње детета. У савременом свету музика се третира као средство за унапређивање квалитета живота и здравља. Класична музика се користи као саставни део медицинске, дефектолошке, психосоцијалне терапије и других терапија. Ова дисциплина се издваја као посебна у Музикотерапији, а поред тога што помаже у лечењу болести, она благотворно утиче и на здраве особе. Познато је да квалитетна музика ослобађа човека од стреса и анксиозности. Прегласна музика чија хармонија, мелодија и ритам нису чак ни минимално усклађена изазива негативне емоционалне реакције, а понекад и агресивно понашање. Пратећи дечије емоционалне реакције можемо да утичемо да се слушањем класичне музике превазиђу негативне емоционалне реакције и утиче на развијање музичког укуса од најранијег узраста (Мартиновић, 2015).

Деца ликовним средствима могу да изразе своја осећања-емоције и то на основу изражајних елемената музике – весела мелодија, са метричком пулсацијом и одређеним ритмом биће у ликовном изразу исказана кроз веселе боје, пулсацију покрета и ритам створене ликовне композиције. Зато је важно кроз педагошки рад усмеравати децу и утицати на развој емоционалних доживљаја уметничког дела. У процесу формирања музичког укуса ученика најважније је научити их да слушају музику, јер само уколико је разумеју, моћи ће да је заволе и у њој уживају. Разумети музичко дело значи, пре свега, доживети га осећајно, проживети га емоционално (Кораћ, 2017). Тек након тога следи процес когниције. Познато је да емоционална и мисаона активност у процесу слушања

музичког дела иду временски паралелно, али пажња ученика мора бити усмерена како би се обезбедило разумевање и усвајање музичког дела. Људи вреднују музику првенствено на основу емоција које изазива и психолошким механизмима који се односе на обраду података који доводе до индукције емоција кроз слушање музике. У животу предшколске деце значајну улогу имају емоције. Емоционалне реакције су први облик везе деце предшколског узраста са околином, а служе за изражавање дечијег односа према свету. Оне су једно од средстава интеракције деце са одраслима и вршњацима. Емоције су први универзални темељ у изградњи међуљудских односа (Матовић, Лазић, 2018).

1.6. ПОДСТИЦАЊЕ ДЕЧЈЕГ ЛИКОВНОГ И МУЗИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА У ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОМ КОНТЕКСТУ

Ликовно стваралаштво обухвата различите уметничке активности које подстичу децу да користе своју машту, подстакну креативност и изразе идеје кроз различите медије. Стваралаштво покрива мноштво предмета као што су визуелна уметност, позориште, плес и драма, дизајн и музика, креативно писање, кинематографија и фотографија. Уметнички предмети могу изградити самопоуздање, као и осећај индивидуалног идентитета и помоћи у промовисању и развоју критичког мишљења и способности тумачења света око нас. Међутим, стваралаштво не само да негује дечју машту, тако да деца постају флексибилнији и инвентивнији мислиоци, већ и помаже у развоју њихових физичких, емоционалних и менталних способности. Као такви, императив је да се ради на интеграцији већих шанси за децу да се баве креативним активностима, јер ће такве мере пружити основу за каснији успех (Матовић, Лазић, 2018).

Говорећи о утицају који васпитач може и треба да има у процесу ликовног изражавања деце, истиче се да је развијање младог ума веома деликатан процес који је лако могуће омести погрешним утицајима у погрешно време. Код ликовног стваралаштва најбољи приступ и васпитач није онај који деци презентује све што зна, али ни онај који не пружа оно што би могао, већ онај који са умешношћу само посматра и помаже када је потребно (Монтесори, 2018). Расправљајући о специфичности ликовног изражавања деце, истиче се да је уметност једна од вештина које човек може и треба сам да учи, јер свака незгодна интервенција од стране васпитача може дезоријентисати дете у доношењу сопственог визуелног суда или га одвратити од неког открића до ког је он сам могао да дође. У том контексту, настава треба да прати развој дететових способности. Визуелно поимање расте у складу са сопственим начелима. Активности треба да су организоване тако да васпитачеве интервенције треба да се руководе оним што појединачни процес тражи у свако дато време (Прша, 2021).

Свако дете започиње свој темељ учења са уметношћу од једноставног сликања прстима до бојанки. Уметност је начин који омогућава деци да користе сва своја чула као

начин стварања нечега изражавањем својих мисли и осећања. Вредност ликовног стваралаштва код деце је процес који се развија са повољним резултатима и све више се васпитачи у раду са децом окрећу визуелној уметности као начину да се деца носе са осећањима која не могу вербално да изразе. За старију децу, предности проучавања уметности им омогућавају да искористе своју креативност кроз цртање, сликање и дизајн и могу да ослободе стрес и фокусирају преактиван ум. Овај облик креативног изражавања даје старијој деци самопоуздање, дисциплину, снажан осећај идентитета. У овим активностима могу изазвати емпатију и свест кроз своје различите медије, позивајући се на заједничке емоције људи и креативно изражавање је критичан део људског искуства (Ракић, 1996).

Свако дете има стотину начина да се изрази и ти начини могу изгледати много другачије и јединствено. Тако један од главних принципа ове филозофије учења каже да деца упознају свет и блиску околину кроз своја чула: додиривање, гледање, мирис, слух, дегустација и деловање као самостални истраживач. Стога је у овом смислу креативност способност да се генеришу нове идеје и решења, развију нове ствари и концепти који могу бити корисни другим људима. Креативност као таква се углавном идентификује кроз елементе, као што су креативна личност (обично је прихватамо као последица других спољашњих и унутрашњих фактора који доводе до креативног), креативни резултат (мора бити: паметан, једноставан, добро креиран, познат, дељив, резонантан, оригиналан, флексибилан, изазован) и креативни процес (овај део остаје најзначајнији јер се састоји од много различитих варијабли, као што су акција, вештине креативног мишљења, знање, мотивација, личност, бочно размишљање, дивергентно мишљење, окружење итд.). Стављајући све ово у контекст подстицања стваралаштва код деце схватамо да деца не уче из искуства, већ размишљајући о свом искуству (Kaufman, 2010).

Пошто је кључ успеха у скоро свему што радимо, креативност је значајна компонента и главни фокус организација у било којој области. Очигледно, постаје кључно неговати такву врсту размишљања код деце. Ипак, креативност није ограничена на уметнички и музички израз. Такође је неопходан за науку, математичку, лингвистичку, телесно-кинестетичку, просторну, природњачку, па чак и социјалну и емоционалну интелигенцију. На крају крајева, бити креативан омогућава деци да буду флексибилнији и

да боље решавају проблеме, што их чини способнијим у смислу прилагођавања технолошком напретку и максималног искориштавања нових могућности (Милутиновић, Гајић, Клеменовић, 2008).

Један од главних начина развоја креативног размишљања код деце је да их подстакнемо да се питају. Кад год проводите време са њима, постављајте им питања попут зашто је небо плаво? Зашто океанска вода има таласе, а не вода у језерима или барама? Како функционише гравитација? И тако даље. Објашњавање таквих ствари би им помогло да постану радознали, чиме би се побољшале њихове маштовите вештине и усадиле способности за решавање проблема. Још једна важна ствар коју треба запамтити је да иако постоје различите врсте интелигенције, оне се могу развити током времена чак и ако дете не показује нужно карактеристике. Понекад је тешко препознати њихову природну склоност ка одређеном облику интелигенције. У том случају, треба им дати довољно могућности да искажу све облике интелигенције и да раде оно што најбоље раде. Било да се ради о математичком проблему или емоционалном проблему са којим се суочавају у стварном животу, децу треба навести да схвате да постоји више начина да се проблем реши, као и различите перспективе да се све посматра (Каменов, 2010).

Деца се рађају радознала и желе да знају више о свему и свачему. Стога је одговорност родитеља и васпитача да пружи интересантне и релевантне индикације како би њихову радозналост даље покренули у правом смеру. На пример, они могу бити изложени уметности, култури и књижевности и истовремено бити упознати са њиховим скривеним значењима и импликацијама. Такође са децом се може разговарати о погоршању еколошких ситуација и о томе како то може утицати на живот људи и животиња у околини. Укључујући их у такве значајне дискусије, могу да покрену своју радозналост на начин на који би желели да знају више (Матовић, Лазић, 2018). Креативност код деце и њен значај зависе од неконвенционалног размишљања или превазилажења очигледних ствари које често представљају проблем. Да би се то догодило, потребно им је мало мира далеко од дигиталних уређаја. Дете треба да размишља ван оквира тако што ће га ангажовати креативним играма и активностима. Алати за учење засновани на игри помажу у развоју различитих вештина као што су координација, самоизражавање, фина моторика итд. Читање може помоћи детету да боље разуме и

изрази се, да развије своје логичко размишљање и да му помогне да се фокусира на учење нових ствари. Често их треба водити у библиотеку и разговарати са њима о њиховој омиљеној књизи и њеним ликовима. Ово ће дати увид у начин размишљања детета (Мартиновић, 2015).

Изградња вештина на методичан начин је важна. Али важно је дати деци довољно простора да слободно истражују своју машту. Треба их пустити да имају слободно време без икаквих заказаних активности, тако да дете може само бесциљно да лута около и покрене своју машту шта год да ради. Нуђење подстицаја деци да обављају било коју креативну активност може да омета процес, што резултира смањењем квалитета и флексибилности њихових мисли. Дакле, деци треба дозволити да савладају вештине за које су урођено мотивисани, уместо да их околина мотивише наградама и подстицајима за исто (Матовић, Лазић, 2018).

1.7. ПРИМЕРИ ДОБРЕ ПРАКСЕ

Деца предшколског узраста воле да буду спонтана, па је добро пратити дететово вођство креативним активностима. Кључно је да дете истражи сопствена креативна интересовања и изрази се. Понекад детету може бити потребна додатна помоћ или охрабрење. Или би дете можда желело да се придружите забави. Активним учешћем могу се развити вештине и разумевање свог детета. Бити креативан и играти се са дететом је такође добро. Када се ради креативна активност са дететом, добро је показати детету како постоји више начина да се нешто уради (Матовић, Лазић, 2018). На пример, могу се поставити питања попут „На колико начина можете нацртати особу?“ или „Покажи ми колико звукова можеш да произведеш са бубњем“. Ово подстиче дете да ужива у креативности, а не да покушава да уради нешто „исправно“ или да направи нешто савршено. Такође могу се поставити детету питања о њиховом размишљању и процесима решавања проблема. На пример, „Причај ми шта се дешава на твојој слици“ или „Како си прикачио перо на картон?“

Један од начина за интеграцију садржаја из ликовне и музичке уметности јесте израда музичких инструмената уз помоћ обликовања различитих материјала. Картон, боје, тестенина, перлице, лименке само су део материјала уз помоћ којих су израђивани инструменти.





Затим, презентација о животу и раду појединих сликара и музичара била је увод за сликање уз композицију „Четири годишња доба“.





У току пројекта, причама о јесни, а потом и обраде песмице „Тихо, тихо пада лист“, деца су са родитељима израђивали костиме.



Предшколци воле да изражавају себе и своје идеје користећи бојице, боје, тесто за игру, глину, маказе, лепак и папир. Дете ће почети да прави основне облике и можда ће уживати у експериментисању са текстуром, простором и бојама. На пример, предшколци често цртају куће са блиставим сунцем изнад крова. То је зато што се оваква слика састоји од основних облика као што су квадрати, троуглови и кругови. Такође, предшколци обично уживају у певању (Кораћ, 2017). Воле песме са понављањем и једноставним мелодијама. Они могу да смишљају сопствене речи познатих песама, а речи често потичу од догађаја и људи око њих. Дете обично може да препозна и именује омиљене песме и отпева њихове делове. Певање помаже деци да разумеју разлику између брзог и спорог,

дугог и кратког, високог и ниског и гласног и тихог. Дете би могло да измишља акције и плесне покрете који иду уз музику. Кретање уз музику је такође добро за ослобађање енергије и емоција. На пример, дете може да скаче од радости или љутито лупа. Уметност је много више од боје, маркера или бојица. Креативна уметност су активности које активно укључују дечју машту кроз музику, визуелне уметности, покрет и плес, драму и приповедање. Креативна уметност укључује децу у свим доменама, когнитивним, језичким, друштвеним, емоционалним и физичким. Активности креативне уметности негују дивергентно размишљање и подржавају процес без посебне пажње на производ (Kaufman, 2010).

2. МЕТОДОЛОШКИ ДЕО

2.2.1. Методологија истраживања

Овим истраживањем настојимо да испитамо повезаност ликовног и музичког садржаја код деце предшколског узраста и како деца то перципирају.

2.2.2. Предмет истраживања

Предмет истраживања односи се на повезаност ликовних и музичких садржаја у раду са предшколском децом, дечје разумавање те повезаности.

2.2.3. Циљ истраживања

Утврдити на који начин се повезују ликовно и музичко стваралаштво и какве то предности има за дете. Утврдити на који начин је могуће интегрисати садржаје ове две области.

2.2.4. Хипотезе

X1: Деца се радо ликовно изражавају док слушају музику.

X2: Деца смислено повезују музичке и ликовне елементе.

2.2.5. Узорак испитаника

Узорак испитаника чинила су деца предшколске групе вртића „Рода“, њих двадесет и девет. Деци су постављана питања из анкете, затвореног типа. Васпитач је испитивао свако дете понаособ истовремено записујући одговоре.

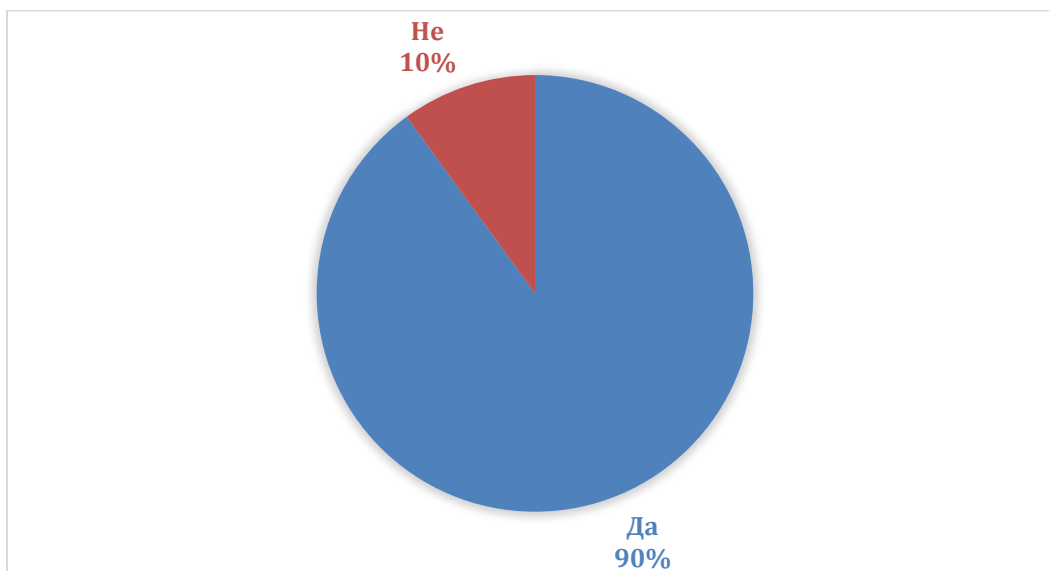
2.2.6. Мерни инструмент

За потребе истраживања користили смо анкету сачињену од десет питања. Питања се тичу повезаности ликовних и музичких активности, како то деца доживљавају у којим активностима уживају. Питања су била затвореног типа, а деца су одговарала добровољно и анонимно.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

На основу циља истраживања намера нам је била да утврдимо на који начин се повезују ликовно и музичко стваралаштво и какве то предности има за дете. Такође, желели смо утврдити на који начин је могуће интегрисати садржаје ове две области. У истраживању смо испитали да ли се деца радо ликовно изражавају док слушају музику и да ли деца смислено повезују музичке и ликовне елементе. Резултате које смо прикупили упитником подвргли смо дескриптивној статистичкој анализи, у циљу провере опште и посебних хипотеза.

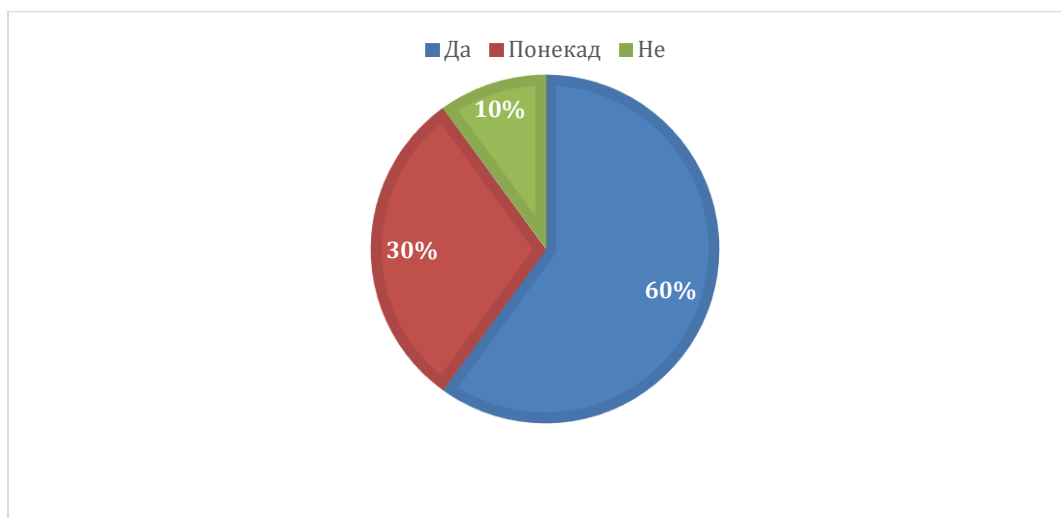
1. Волим да цртам док слушам музику.



Графикон 1.

Коментар: У узорку од 30 деце 27 (90%) деце је одговорило да воли да слуша музику док црта, док са друге стране 3(10%) деце се изјаснило супротно.

2. Док слушаю музику и цртам, могу да замислим како изгледа мелодија коју чујем.



Графикон 2.

Коментар: У узорку од 30 деце 18 (60%) деце се изјаснило да док слушају музику и цртају могу да замисле како изгледа мелодија коју чују, док 9 (30%) деце се изјаснило да је то понекад случај, а само 3 (10%) деце изјаснило да не могу да замисле како изгледа мелодија коју чују док цртају.

3. Када чујем музику, изаберам боје којима ћу цртати.



Графикон 3.

Коментар: У узорку од 30 деце 25 (83%) деце се изјаснило да када чују музику онда изаберау боју којом ће цртати, а 5 (17%) деце се изјаснило да увек цртају истим бојама.

4. Док слушаю песмице, замишљаю како изгледају животиње, биљке, предмети који се помињу.



Графикон 4

Коментар: У узорку од 30 деце 26 (83%) деце се изјаснило да док слушају песмице замишљају како изгледају животиње, биљке, предмети који се помињу, а само, 4 (17%) деце се изјаснило да то није случај.

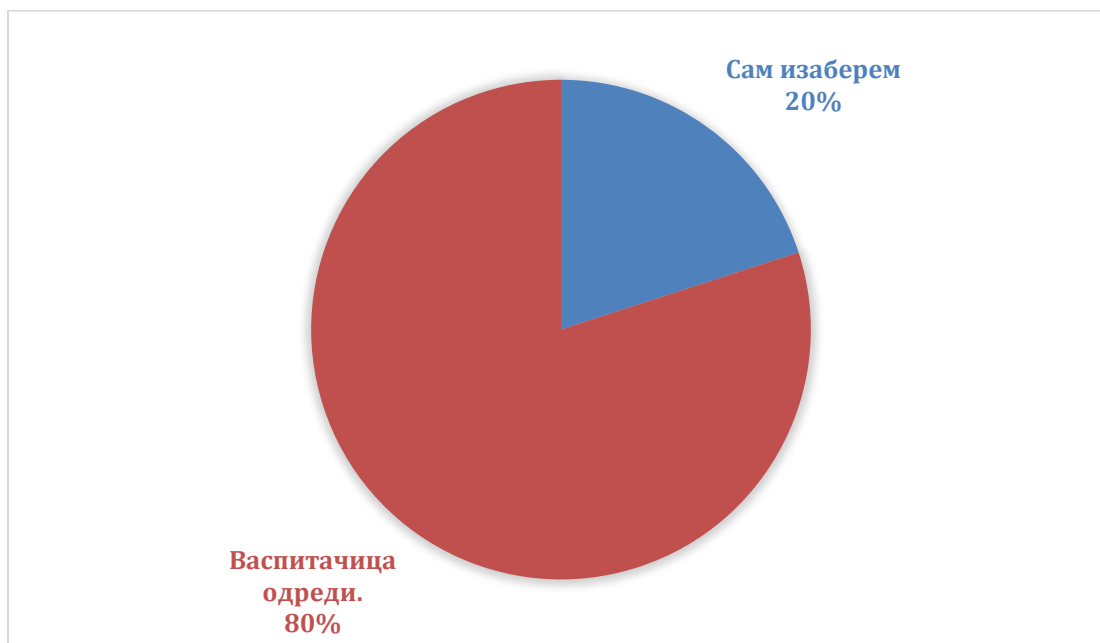
5. Волим да израђујем костиме за драматизацију.



Графикон 5.

Коментар: У узорку од 30 деце 27 (90%) деце се изјаснило да воле да израђују костиме за драматизацију, а само, 3(10%) деце се изјаснило да то није случај.

6. Увек сам изаберам коју технику ћу користити за цртање док слушах музику (водене боје, темпере, фломастери, дрвене бојице).



Графикон 6.

Коментар: У узорку од 30 деце 6 (20%) деце се изјаснило да увек сами изаберау коју технику ћу користити за цртање док слушају музику, а 24(80%) деце се изјаснило да васпитачица одреди.

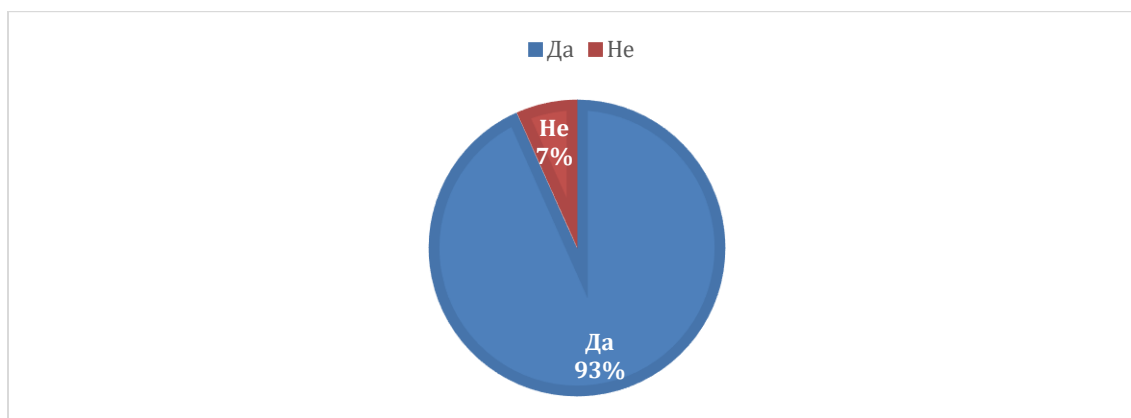
7. Лакше ми је да израђујем инструмент док слуша́м како он звучи.



Графикон 7.

Коментар: У узорку од 30 деце 22 (73%) деце се изјаснило да им је лакше да израђују инструмент док слушају како он звучи, а 8(27%) деце се изјаснило да им није лакше да израђују инструмент док слушају како он звучи.

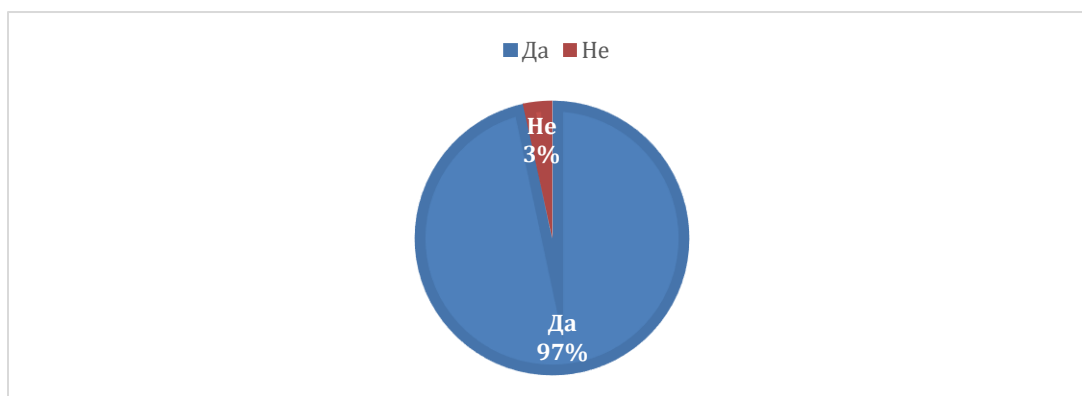
8. Различит темпо и ритам мелодије значи да црта́м другачије линије, тачкице, облике.



Графикон 8.

Коментар: У узорку од 30 деце 28 (93%) деце се изјаснило да различит темпо и ритам мелодије значи да цртају другачије линије, тачкице, облике, а 2(7%) деце се изјаснило то не значи да различит темпо и ритам мелодије значи да црта́м другачије линије, тачкице, облике.

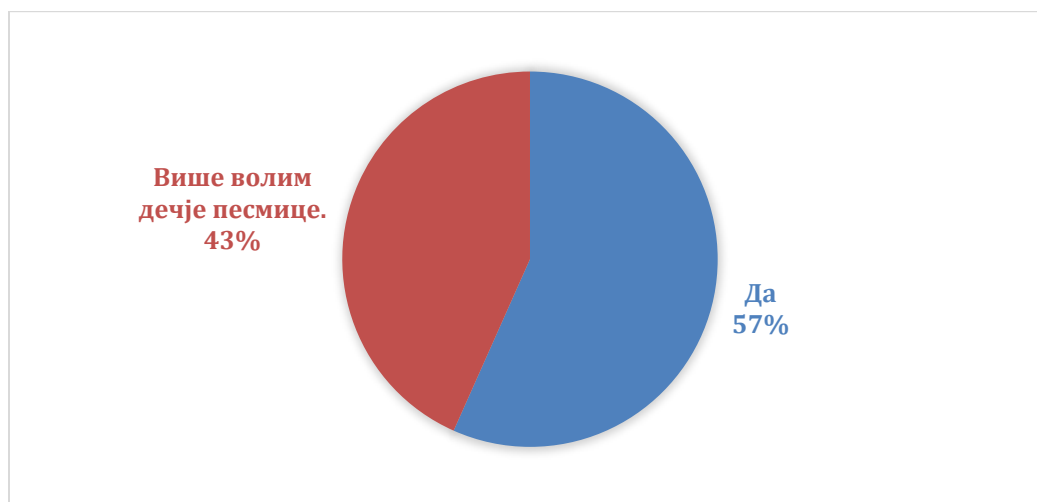
9. Постоје веселе и тужне боје.



Графикон 9.

Коментар: У узорку од 30 деце 29 (97%) деце се изјаснило да постоје веселе и тужне боје, а 1(3%) дете се изјаснило да не постоје веселе и тужне боје. Деца разликују веселе и тужне боје.

10. Више волим да цртам док слушаам инструменталну музику, него дечје песмице.



Графикон 10.

Коментар: У узорку од 30 деце 17 (57%) деце се изјаснило да више воле да цртају док слушају инструменталну музику, него дечије песмице, а 13(43%) деце се изјаснило да више воле дечије песмице да слушају. Већина деце воли да слуша инструменталну музику.

4. АНАЛИЗА ИСТРАЖИВАЊА

Резултати истраживања показују да је прва хипотеза потврђена. Одоговори деци говоре у прилог томе да деца воле ликовно да се изражавају док слушају музику.

Друга хипотеза је такође потврђена. Деца могу да замисле линије, тачке, облике које за њих представљају одређене музичке елементе у току слушања, такође, одређен темпо и динамика, код њих ће бити представљена одређеним бојама.

Садржаји музичке и ликовне уметности могу се преплитати на различите начине, а њихово преплитање треба и подстицати јер то има велику добробит за дете. Креативност детета у различитим областима уметности је неодвојива. Она се холистички развијају.

Деца воле да се изражавају како ликовно, тако и музички. Што су старија, могу боље да вербализују осећања која је код њих изазвала музика и да објасне како су они то визуализовали.

Воле да стварају рукама, да моделују, украшавају, осмишљавају костиме, реквизите који ће им помоћи да се изразе. Такође, веома им је подстицајна, поред дечјих песмица, и инструментална музика. Интеграција ликовних и музичких садржаја доприноси схватању света као целине и формирању систематичних знања. Седам елемената заједничких за музичку и ликовну уметност су: линија, боја, текстура, трајање, простор, облик и форма, што деца лако препознају и повезују, те уз слушање преносе на папир.

ЗАКЉУЧАК

Имајући у виду да дете расте и развија се посматрајући свет око себе као неодвојиву целину, учење кроз игру са којим се среће треба да му буде исто такво, целовито, смислено повезано, интегрисано. На тај начин дете ће лако усвајати, логички повезивати и продубљивати своја сазнања. Вртић и васпитач треба да омогуће деци ситуације учења које ће бити реализоване кроз игру, тако да нису наметљиве, него подржавајуће, отворене, слободне. Музика и уметност су важне за васпитање и образовање деце из више разлога. Од давнина људи стварају музику и цртају на сваки могући начин. Музичко и ликовно образовање је сјајан начин да деца уче и истражују различите начине да се изразе. Музичко и уметничко образовање је од виталног значаја за развој детета и помаже да деца стичу вештине доживотног учења. Музичко и ликовно образовање може научити децу разним вештинама. Од изградње самопоуздања до друштвених вештина, моторичких вештина и бољег разумевања света око нас.

Све што је створено у детињству не може бити потпуно уништено. Оно што дете уграђује у себе за сва времена остаје као саставни део његове личности. Међутим, у данашњем образовном систему, посебно у предшколском васпитању и образовању, значај музике и уметности није довољно цењено за подизање животне свежине, подржавање духовног и физичког развоја и одржавање унутрашње равнотеже у животу. Ако говоримо о музичком и ликовном изражају треба применити прступ који би омогућио деци да почну да разумеју законе музике и ликовног изражаја на свој начин, да спонтано, кроз игриве активности истражују, уче и стварају, активирајући сопствена чула и капацитете за учење. Наглашен значај слободног избора деце и игривих активности може бити значајан допринос савременом музичком и ликовном образовању у предшколским установама.

На први поглед је очигледно да уметност и музика привлаче различита чула. Али пажљивији поглед откриће да они, у ствари, деле везу и да су испреплетени на више начина. У извесном смислу, уметност и музика се хране једна од друге и допуњују се како би створиле смисленије, рефлексивније и емоционалније искуство за посматрача. Уметност и музика деле дубоку везу, захваљујући својим сличним елементима. И музика

и уметност имају моћ да откључају емоционални одговор деце. Подсећају на сећања и могу да изазову расположење, обликују емоције, пружају удобност и инспиришу. Укратко, све уметничке форме, без обзира на медијум, имају моћ да се повежу са дечијим искуством и прикажу различито значење за сваку од њих. Музички и ликовни изражај одувек су имали симбиотски однос. Саме по себи, уметност и музика деле заједнички елемент изазивања емоционалног одговора. Али заједно, они повећавају искуство слушања и гледања. Слика која је употпуњена музиком може да откључа нове емоције и интерпретације. На исти начин, песма или мелодија која је усклађена са савршеном композицијом може одражавати свој жанр и побољшати музичко ремек-дело. Музички и ликовни изражај нису само слични и блиско испреплетени, већ утичу једна на другу и спајају се како би створиле потпуно ново смислено искуство.

Када деца комуницирају са уметничким материјалима стварају нешто што је јединствено и што им припада. Деца могу да виде узрок и последицу повлачећи бојицу по комаду папира, посматрајући како оставља траг иза себе. Ове ознаке почињу као случајне, али постају намерне са више искуства. Рана искуства деце са овим уметничким материјалима често почињу као случајна или као пријатно изненађење, али касније постају све намернија и репрезентативнија. Предшколци могу користити боју као чулно искуство, а не као уметничко искуство, али то омогућава детету да научи шта медиј може да уради, што доводи до бољег разумевања како да користи боју. Предшколци могу почети да цртају слике које виде. У почетку могу нацртати фигуру штапа само са главом, телом, рукама и ногама. Ускоро ће приметити очи, уста и прсте. Нека деца ће цртати трепавице и косу. Као и код било чега у раном детињству, важно је да дете истражује и ствара оно што му је важно и значајно. Иако васпитачо могу предложити цртање или сликање одређених ствари, ако дете радије бира своју тему, треба га охрабрити и подржати. Важан је процес, а не производ.

У раном детињству дечје емоције уграђене су у њихове креације и дечје самопоштовање произилази из њихове способности да буду поносни на оно што су направили. Са друге стране, музичке активности истовремено промовишу развој у више домена. Музика се користи за увођење свакодневних рутина. Музика се дели са другима у заједничком певању, плесу и свирању инструмената и по својој природи представља

друштвено искуство. Дакле, музика помаже у изградњи друштвених и емоционалних вештина. Такође помаже у саморегулацији. Музика је пожељна као основа за сарадњу и изградњу односа. Опет у музици тражимо дечију креацију, музика игра моћну улогу у животима деце. Оно што је најважније, дељење музичких искустава чини да се деца осећају цењено и важно.

Користећи своје компетенције, настојаћу да у свом даљем раду све више повезујем музику, игру, покрет, ликовно и драмско изражавање, јер је то оно што је деци блиско и неопходно да се слободно изражавају. Стечена сазнања о Далкроз методи и његовом значају биће ми ветар у леђа да се даље усавршавам и опробавам у том правцу и подстичем развој свих њихових чула.

ЛИТЕРАТУРА

- Бауцал, А. (2012). *Стандарди за развој и учење деце раних узраста у Србији*. Београд: Филозофски факултет.
- Велишек-Брашко, О., Матовић, М. (2019). Интеграција покрета у методичким активностима студената - будућих васпитача. *ТИМС. Ацта*, 13(1), 27-36.
- Војкић, Љ., Дубљевић, Ј. (2017). Корелација музичког и ликовног васпитања у предшколској установи. *Синтезе*, 3(11), 39-52.
- Голомб, К. (2012). *Стварање имагинарних светова. Улога уметности, магије и снова у развоју детета*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ђокић, З. (2017). Физичко образовање у транзицији. *Тимс. Ацта*, 11(2), 103-110.
- Ивић, И. (2010). *Васпитање деце раног узраста*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Каменов, Е. (2010). *Мудрост чула. II део. Развијање дечје интелигенције*. Нови Сад: Драгон.
- Карлаварис, Б., Крагуљак, М. (2011). *Развијање креативности путем ликовног васпитања*, Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Kaufman, S. R. (2010). *The Cambridge Handbook of Creativity*. Cambridge: University Press.
- Кораћ, И. (2017). Подстицање дечјег ликовног стваралаштва у васпитно образовном контексту. У Д. Здравковић (ур.), *Годишњак педагошког факултета*, 349-357. Врање: Педагошки факултет.
- Крстић, Д. (2020). *Учење и развој*. Београд: ИШП.
- Кунац, С. (2015). Креативност и педагогија. *Напредак*, 156(4), 423-446.
- Мартиновић, В. (2015). Значај и могућности музичког образовања у предшколском узрасту. *Кругови детињства*, 3(2), 114-117.
- Матовић, М., Лазић, С. (2018). Примена музике у практичном раду студената будућих васпитача. *Кругови детињства*, 6(2), 138-147.
- Милутиновић, Ј., Гајић, О., Клеменовић, Ј. (2008). Музеји као центри учења - Уметничка дела у функцији развоја перцепције и дечјег стваралаштва. У: Б. Кулић, Ђ.

Рандацо (ур.), *Осети уметност: интеркултурално искуство у музејској едукацији* (119–265). Нови Сад: Галерија Матице српске.

- Монтесори, М. (2017). *Откриће детета*. Београд: Прополис.
- Прша, М. (2021). *Синестезија видљивог и чулног*. Загреб: Академија ликовних уметности.
- Пучек, Е. (2019). *Методика наставе ликовне културе: Синестезија осјета у настави ликовне културе*. Загреб: Академија ликовних уметности.
- Ракић, В. (1996). *Васпитање игром и уметношћу*. Београд: Просвета.
- Савић, Д. (2013). *Ликовна култура*. Сомбор: Учитељски факултет.
- Суздиловски, Д., Ивановић, М. (2015). *Музичка игра у активностима иу вртићу*. Ужице: Учитељски факултет.
- Танасковић, М., Клеменовић, Ј. (2021). *Визуелни садржаји у функцији унапређења музичког образовања*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Feeney, S., Moravick, E. (2007). A thing of beauty: Aesthetic development in young children. *Young Children*, 42(6), 7-15.
- Филиповић, С., Грујић-Гарић, Г. (2009). Утицај музике на дечје ликовно изражавање. У: И. Радовановић, Б. Требјешанин (Ур.), *Иновације у основношколском образовању - вредновање*. (стр. 309-320). Београд: Учитељски факултет.
- Филиповић, С. (2011). *Методика ликовног васпитања и образовања*. Београд: Клетт.
- Zimmerman, E. (2010). Lowenfeld Lecture, *Creativity Art Education: A Personal Journey in Four Acts*, 63(5), 84-92
- Шагуд, М. (2002). *Одгајатељ у дјечјој игри*. Загреб: Школске новине.
- Шаин, М., Марковић, М., Ковачевић, И., Даневски, Д., Пађан, М. (1996). *Корак по корак*. Београд: Креативни центар.
- Schneller, P. (2010). Creative Spirit. *Comparative Education, Teacher Training, Education Polis, School Leadership and Social Inclusion*, 8, 27-32.
- Шкорц, Б. (2012). *Креативност у интеракцији*. Београд: Мост арт.

Електронси извори:

1. Слика 1. <http://roditeljsrbija.com/eurhythmic-za-pocetnike/>
2. Слика 2. <https://flat.io/score/5efa70b4bb59e84e7c3eaccf-gramofon-waltz>
3. Слика 3.
<https://encryptedtbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcT23ToWlQWeKGKQTziXlgkmw3ulnnkNUQSJ4pVzaeuMWYMyhgkZFhMBEoInig5n6BTryQI&usqp=CAU>

ПРИЛОГ УПИТНИК

1. Волим да цртам док слушам музику.
Да Не
2. Док слушам музику и цртам, могу да замислим како изгледа мелодија коју чујем.
Да Понекад Не
3. Када чујем музику, изаберем боје којима ћу цртати.
Да Увек цртам истим бојама.
4. Док слушам песмице, замишљајем како изгледају животиње, биљке, предмети који се помињу.
Да Не
5. Волим да израђујем костиме за драматизацију.
Волим Није ми занимљиво
6. Увек сам изаберем коју технику ћу користити за цртање док слушам музику (водене боје, темпере, фломастери, дрвене бојице).
Сам изаберем Васпитачица одреди
7. Лакше ми је да израђујем инструмент док слушам како он звучи.
Лакше ми је Није ми лакше
8. Различит темпо и ритам мелодије значи да цртам другачије линије, тачкице, облике.
Да Не
9. Постоје веселе и тужне боје.
Да Не
10. Више волим да цртам док слушам инструменталну музику, него дечије песмице.
Да Више волим дечије песмице